

Περιπέτειες Ο κυπριωτισμός

Ανδρέα Παναγιώτου

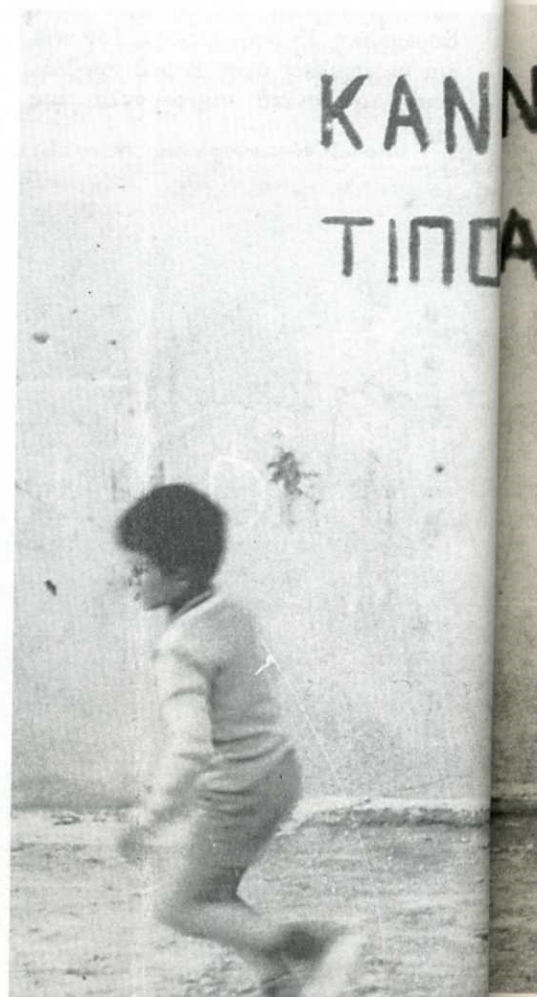
Εισαγωγή: Η κυπριακή νεωτερικότητα;

Τι είναι (η τι θα μπορούσε να είναι) ο Κυπριωτισμός; Ο όρος έκαμε την εμφάνισή του την δεκαετία του 1970 και έκφραζε, κατά τον Π. Νικολάου¹, μια "ουτοπιστική τάση προβληματισμού στο νεοκυπριακό κίνημα". Ο όρος έχει υιοθετηθεί από τον Κ. Μαυράτσα στην πρόσφατη αναλυτική του εργασία² για να περιγράψει το αντίπαλο, πολιτικό/πολιτιστικό, ρεύμα στον ελληνικό εθνικισμό. Σε μια από τις πιο ενδιαφέρουσες αναλυτικές διαφοροποιήσεις του βιβλίου, ο Μαυράτσας παρατηρεί ότι ο Κυπριωτισμός θα μπορούσε να παρομοιαστεί με "ένα δυτικού τύπου εθνικισμό" όπου το κυρίαρχο συνεκτικό στοιχείο είναι η ταυτότητα του πολίτη παρά η θρησκευτική ή φυλετική καταγωγή των ατόμων. Η εργασία του Μαυράτσα δεν είναι μοναδική στο είδος της - αυτήν την δεκαετία είχαμε μια σταθερή παραγωγή αξιολογών ερευνητικών εργασιών γύρω από θέματα ταυτότητας. Αξιοσημείωτες σε αυτό το πλαίσιο είναι, επίσης, οι εργασίες των Παπαδάκη και Αργυρού - του μεν πρώτου γιατί δείχνει ότι η ταυτότητα μπορεί να γίνει κατανοητή σαν μια διαδι-

κασία ρευστών ταυτίσεων σε ένα άξονα που κινείται από την Κυπριακότητα στην ελληνικότητα (για τους Ε/Κ), ενώ του δεύτερου γιατί θέτει το ζήτημα της διαπλοκής του θέματος (και των συμβόλων) της ταυτότητας με την πρακτική της εξουσίας. Και μάλιστα ο Αργυρού ανοίγει ένα νέο πλαίσιο συζήτησης/έρευνας αφού η εμπειρική του έρευνα (για την τελετή του γάμου) δείχνει ότι η έννοια της "παράδοσης" (Κυπριακότητας) αντιπαραβάλεται ήδη στην έννοια της "Ευρωπαϊκότητας", στην καθημερινή ζωή - σαν μορφής ταξικής κουλτούρας.

Με βάση την εργασία του Μαυράτσα μπορούμε να προσδιορίσουμε δύο χώρους προβληματισμού γύρω από την έννοια του Κυπριωτισμού:

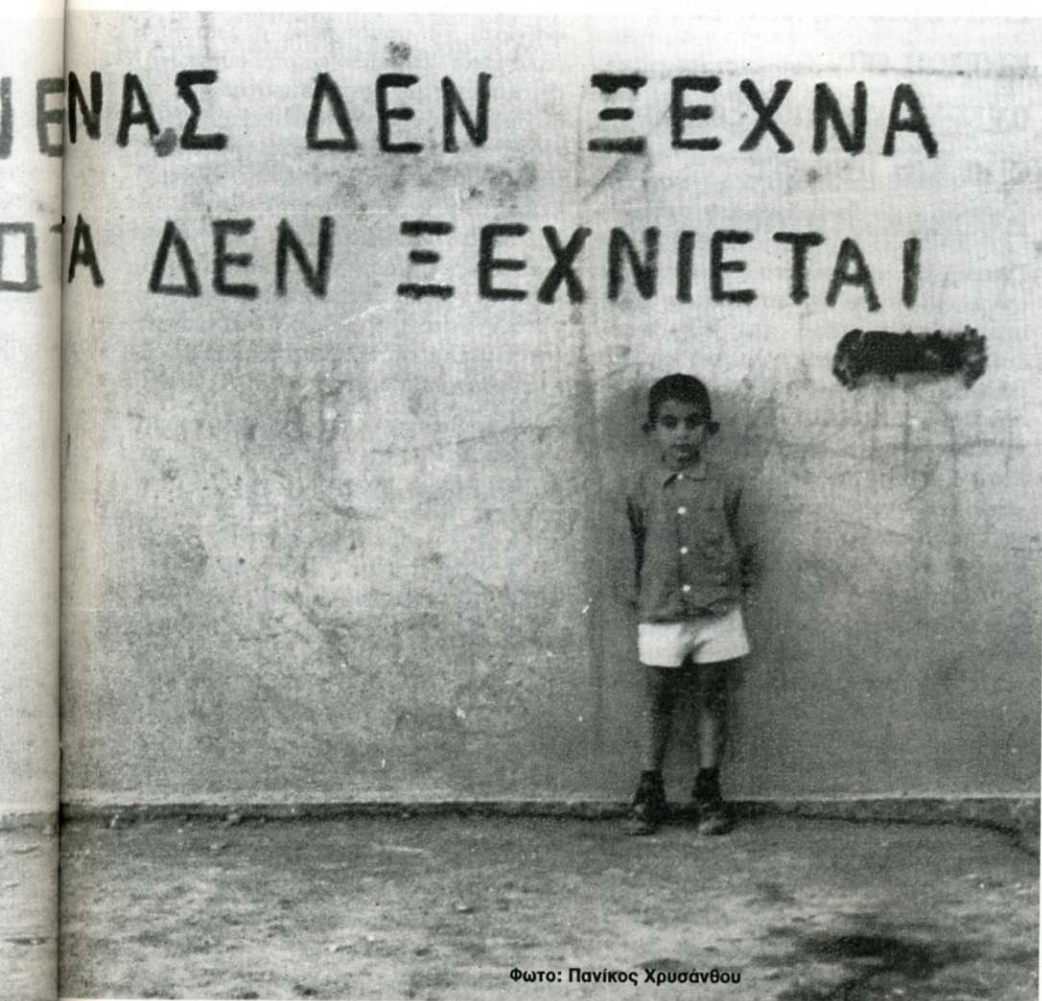
1) Παρά το ότι ο Κυπριωτισμός δημιουργήθηκε σαν πολιτικός / "πολεμικός" όρος εντούτοις σήμερα σπάνια χρησιμοποιείται από τους υποστηρικτές της Κυπριακότητας - χρησιμοποιούνται αντίθετα όροι όπως **Κύπριος, Κυπραίος, κυπροκεντρικός. Με αυτήν την έννοια ο Κυπριωτισμός δεν είναι ένας υποκειμενικός όρος. Η βασική του χρησιμότητα είναι αναλυτική.** Ο Μαυράτσας διεκδικεί, και σε μεγάλο βαθμό τεκμηριώνει, ότι έχει πλέον ωριμάσει ένας πολιτικός και πολιτιστικός αντίλογος στον ελληνικό εθνικισμό - και θα μπορούσαμε, ίσως, να πούμε και

στον τούρκικο κρίνοντας από άλλες μελέτες³ για την Τ/Κ κοινότητα.

2) Η εισήγηση του Μαυράτσα ότι ο Κυπριωτισμός θα μπορούσε να ειδωθεί σαν ένα είδος "εθνικισμού" που ανήκει στα δυτικοευρωπαϊκά πρότυπα ανοίγει ένα νέο πεδίο σε μία συζήτηση που

ΣΤΑ ΣΥΝΟΡΑ ΣΤΟΝ ΎΣΤΕΡΟ 20ο ΑΙΩΝΑ

Φωτο: Πανίκος Χρυσάνθου

έχει να κάνει με την "κυπριακή κουλτούρα" στην νεωτερικότητα. Η συνηθισμένη αντίληψη για την Κύπρο και "τον κόσμο της" είναι ότι είναι μία υπανάπτυκτη κοινωνία, ότι πρέπει να εκμοντερνιστεί, να "εξευρωπαϊστεί" όπως λέγεται τελευταία. Και η επίκλη-

ση του Μαυράτσα στην ανάγκη δημιουργίας, ή ενίσχυσης, "της κοινωνίας των πολιτών" φαίνεται να ανήκει σε αυτή την κατηγορία των εκκλήσεων για εκμοντερνισμό. **Πως γίνεται όμως αυτός ο "υπανάπτυκτος χώρος / κοινωνία" να έχει παραγά-**

γει ένα είδος πολιτικού λόγου (έστω και αντιπολιτευτικού παρά ηγεμονικού) ο οποίος συμβαδίζει με τις "ανεπτυγμένες" χώρες - τις οποίες "πρέπει να φτάσουμε" σύμφωνα με τον εκμοντερνιστικό λόγο; Και ακόμα πιο "παράδοξα", οι πιο συνεπείς υποστηρικτές αυτής της οπτικής / τάσης ήταν ουσιαστικά τα λαϊκά στρώματα τα οποία ταυτίστηκαν ιδεολογικά με το κίνημα της Αριστεράς.⁴ Τι έχουμε λοιπόν εδώ - μια ιθαγενή νεωτερικότητα που, σχεδόν μαρξιστικά, εκδηλώνει και μια ταξική-ιστορική συνείδηση;

Σε αυτά τα πλαίσια το καίριο ερώτημα ίσως να είναι πια πέρα από την ιδεολογική διαμάχη Ελληνισμού και Κυπριωτισμού - το ζητούμενο ίσως να μην είναι πλέον στατικές (η, ακόμα χειρότερα, αιώνιες μεταφυσικές ταυτότητες) αλλά η διαδικασία διαμόρφωσης των ταυτοτήτων στην Κύπρο: **οι μεταλλαγές (τα "υπόλοιπα" και οι προσαρμογές τους), ένα πλαίσιο ρευστών ταυτίσεων που κυμαίνονται αναλόγως του εξωτερικού περιβάλλοντος και των ιστορικών εξελίξεων, αλλά και η διαπλοκή των ζητημάτων της ταυτότητας με την πραγματικότητα των υλικών οικονομικών συμφερόντων και της δομής της εξουσίας.** Και, κατά συνέπεια, ίσως η συζήτηση για την ταυτότητα να είναι ένα παράθυρο για να ανοίξει επιτέλους μια συζήτηση για το είδος της

νεωτερικότητας που αναπτύχθηκε στην Κύπρο αυτόν τον αιώνα. Και αυτό θα μπορούσε να περιλαμβάνει μια ανάλυση των μηχανισμών μέσω των οποίων οι Κύπριοι "ιθαγενοποιήθηκαν" από τον δυτικό αποικιακό και νεοαποικιακό λόγο (συμπεριλαμβανομένων και του νεοελληνικού και νεοτουρκικού) αλλά και τις μορφές των ντόπιων προσαρμογών και μεταλλαγών.

Κρίνοντας από τις συζητήσεις που αναπτύσσονται ήδη στο "Εξ υπαρχής" ίσως να μην είμαστε μακριά από τέτοιου είδους συζητήσεις. Ήδη ο διάλογος για το κείμενο του Μαυράτσα στο πρώτο τεύχος (οι αντιδράσεις των Σιακίδη, Νικολάου) αλλά και η πρόσφατη κριτική του Αργυρού για το ιδρυτικό κείμενο του περιοδικού δείχνουν, νομίζω, να κινούνται προς τις κατευθύνσεις που αναφέρονται πιο πάνω. Θα προσπαθήσω στο κείμενο που ακολουθεί να παρέμβω (έμμεσα δυστυχώς λόγω των αναπόφευκτων περιορισμών μίας περιοδικής έκδοσης) στις πιο πάνω συζητήσεις. Αλλά αυτή η εμπλοκή είναι μάλλον προσαρμοστική. Το κείμενο δεν γράφτηκε για αυτούς τους διαλόγους. Οι κεντρικοί του άξονες (η ανάγκη μελέτης των σημείων μεταλλαγής, η έννοια του "υπόλοιπου" και η εισήγηση για το συνοριακό μοντέλο) είναι μέρος μίας ευρύτερης εργασίας.⁵ Όμως ίσως να είναι καιρός να αρχίσει μια δημόσια διασταύρωση πορισμάτων αλλά και εισηγήσεων για πιθανά θεωρητικά μοντέλα αντιμετώπισης του θέματος της ταυτότητας.

Δύο λόγια για την στρατηγική προσέγγιση σε αυτό το κείμενο. Μετά από μία αναφορά στην δεκαετία που κλείνει τώρα και τους διαφορετικούς ορισμούς της Κυπριακότητας, θα προσπαθήσω να αναλύσω δύο σημεία μεταλλαγής αυτόν τον αιώνα: Την μεταλλαγή γύρω στο 1920 και την μεταλλαγή γύρω στο 1960. **Η μελέτη αυτών των κομβικών σημείων μεταλλαγής, των συνοριακών σημείων του χρόνου**, είναι αναγκαία για να κατανοήσουμε πως αναδύθηκαν διάφορες μορφές Κυπριακότητας - την μεταλλαγή παραδοσιακών υπολοίπων αλλά και την δημιουργία μίας σειράς νεωτερικών θεσμών (όπως η Αριστερά). Θα

κλείσουμε με την εισήγηση ενός μοντέλου στο οποίο ο Κυπριωτισμός τοποθετείται στο συστηματικό επίπεδο ανάλυσης, σαν φαινόμενο της "συνοριακής εμπειρίας" στον γεωπολιτικό χώρο. Η ανάλυση είναι μία προσπάθεια να γίνει κατανοητή η συνολική εμπειρία των Κυπρίων, αλλά, λόγω των διαθέσιμων πηγών, η αναφορά επικεντρώνεται συχνά στους Ε/Κ.

Η δεκαετία του 1990: Η αναβίωση του εθνικισμού σαν αντι-νεωτερικό ξέσπασμα και μορφές Κυπριακότητας

Στις αρχές της δεκαετίας υπήρχε μία αντιφατική κατάσταση στον ήδη περιορισμένο χώρο των δημόσιων συζητήσεων για την ταυτότητα. Μία αντίφαση που ήταν ήδη γνωστή από την δεκαετία του 1960: Ο εθνικισμός προσπαθούσε να λογοκρίνει τον ιδεολογικό του αντίπαλο (τον Κυπριωτισμό) κατηγορώντας τον ότι "ήταν μία τεχνητή ταυτότητα την οποία προωθούσε η εξουσία". Αναδιδόταν τότε (από τα media κατα κύριο λόγο) ένας "νεοφανής" εθνικισμός, που μέσα στο γενικότερο/παγκόσμιο κλίμα της πολιτιστικής κρίσης των αρχών του 1990, διακήρυσσε βέβαια τα τετριμένα ("Είμαι Έλληνας το καυχόμαι"), αλλά ήταν ταυτόχρονα ένας παραποινιακός νεο-εθνικισμός: Κατηγορούσε την κοινωνία ότι είχε διαφθαρεί από την ευμάρεια (και άρα είχε ξεχάσει την αναγκαιότητα του "αντι-κατοχικού αγώνα") και ισχυριζόταν ότι "η ελληνική ταυτότητα" κινδύνευε από μία συνωμοσία πίσω από την οποία ήταν μία νέα εκδοχή (για το συντηρητικό πολιτικό λόγο) της "Μασονίας και του Κομμουνισμού" - οι νεοκύπριοι. Όπως έχουν παρατηρήσει οι Περισιτιάνης⁶ και Λοϊζος⁷ οι στίγμες της εξαρσης του εθνικισμού μετά το 1940 είναι ουσιαστικά στιγμές αντίδρασης στον εκμοντερνισμό - είτε από τον αγροτικό πληθυσμό, είτε από στρώματα που νοιώ-

θουν να "κόβουν πίσω" στην διαδικασία του εκμοντερνισμού, ή από κύκλους της εκκλησίας που νοιώθουν να απειλείται τόσο η ιδεολογική τους ηγεμονία, όσο και ο κόσμος τους. Σε αυτά τα πλαίσια η ανάλυση του Μαυράτσα για την αντιπαράθεση εθνικισμού και κοινωνικών επιστημών τεκμηριώνει ουσιαστικά την συνέχεια αυτής της παράδοσης αντι-νεωτερικού εθνικιστικού ξεσπάσματος. Ίσως η ανάλυση του να γενικεύει πέρα από τη συγκεκριμένη εποχή (με δεδομένο ότι πριν το 1910/20 ο εθνικισμός ήταν δημοκρατικό-εκμοντερνιστικό κίνημα)⁸ όπως φαίνεται να υπαινίσσεται ο Σιακίδης, αλλά είναι δύσκολο να μην συμφωνήσει κάποιος με τον Μαυράτσα για τα δεδομένα αυτής της δεκαετίας. Αξίζει ίσως, απλά για λόγους καταγραφής, να θυμηθούμε μερικές από τις εκστρατείες του νεοεθνικισμού αυτήν τη δεκαετία: Επιθέσεις ενάντια στην ελεύθερη έκφραση, απόπειρα δαιμονοποίησης της επαναπροσέγγισης, μία σχεδόν υστερική εκστρατεία ενάντια στο Πανεπιστήμιο, και μία εκστρατεία για ελληνοποίηση των τοπωνυμίων.

Αν πάρουμε σαν οδηγό την προηγούμενη διαπίστωση ότι ο εθνικισμός εκφράζει και ένα βασικό φόβο απέναντι στον εκμοντερνισμό και την νεωτερικότητα, ίσως η αναβίωση αυτήν την δεκαετία να εκφράζει και ένα ευρύτερο φόβο για τις αλλαγές που συμβαίνουν κατακλυστικά πλέον. Και ίσως, σε αυτά τα πλαίσια, η επιλογή του Νεοκυπριακού Συνδέσμου σαν πολιτικού στόχου, να εκφράζει και αυτό το υστερικό αντι-νεωτερικό κλίμα, γιατί σίγουρα κάποτε θα τεθεί και αυτό το "παράδοξο" στο τραπέζι της κοινωνικής έρευνας: Την στιγμή ακριβώς που η κυπριακή κοινωνία περνούσε μία εκπληκτική μεταμόρφωση στην καθημερινή ζωή σαρώνοντας ακόμα και τα σεξουαλικά ήθη, ο όρος "νεοκύπριοι" (αυτό ακριβώς που γίνονταν οι Κύπριοι) θεωρείται απαγορευμένη από τα ΜΜΕ.

Καθώς τελειώνει η δεκαετία το κλίμα είναι σαφώς πιο ήπιο. Ο νεοεθνικισμός κατέρρευσε τραγικά το 1996 στην Δερύνεια με δύο νεκρούς/θύματα και το 1998 ολοκληρώθηκε σαν φάρσα με το κόλπο των S-300 - από τις εκλογές μέχρι την ακύρωση με "ευθύνη" μάλι-

στα (όπως μας είπε η ηγεσία της εθνικοπροσύνης) των Αθηνών. Αυτό το "νέο περιβάλλον" προσφέρεται, εν μέρει, για αξιολόγηση της προηγούμενης περιόδου. Τι σήμαινε ουσιαστικά η αναβίωση του εθνικισμού - και τι σήμαινε το αντίπαλο δέος, ο Κυπριωτισμός; Αν μία σημαντική διάσταση του εθνικισμού (μετά το 1930) είναι μία αντίδραση στην νεωτερικότητα (η μία προσπάθεια οικειοποίησης του αναπόφευκτου εκμοντερνισμού για τις παραδοσιακές ομάδες εξουσίας), ας γυρίσουμε στην άλλη πλευρά της διαλεκτικής της ταυτότητας: Τι σήμαινε και πως διαμορφώθηκε ο Κυπροκεντρισμός, ο Κυπριωτισμός - και τι τον αποτελεί;

Ο Κυπριωτισμός είναι ένα παράξενο φαινόμενο. Ποιητικά ο Κ. Αχινιώτης τον προσδιόρισε σαν την "υπεροψία των περιθωριακών." Και αυτό την δεκαετία του 1980 - όπου, κατά τον εθνικό λόγο, η κυπριακή συνείδηση ήταν ηγεμονική. Έγραφε τότε στο "Εντός των Τειχών" - ένα περιοδικό που έπαιξε ένα εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στην καταγραφή των συζητήσεων για την ταυτότητα αλλά και στην δημόσια έκφραση του Κυπροκεντρισμού!

"Η κυπριακή συνείδηση νομίζει ότι είναι αδύνατη. Για αυτό παίζει τον ψόφιο κοριό, περιμένοντας καλύτερες μέρες...Αρκείται να καγχάζει την αδυναμία των πολύ πιο ισχυρών της αντιπάλων που παρ' όλα αυτά είναι και αυτοί αδύναμοι να επιβάλουν την δικιά τους τάξη πραγμάτων."

Αλλά ακόμα και νωρίτερα (1979) ο Ατταλίδης είχε παρατηρήσει ότι την δεκαετία του 1960 η κυπριακή συνείδηση, παρά το ότι ήταν διάχυτη σαν άποψη, εντούτοις δεν εκφράστηκε ανοιχτά σαν δημόσια ιδεολογία. Τι είδους, λοιπόν ταυτότητα, ιδεολόγημα, πολιτιστικό ή πολιτικό ρεύμα είναι ο Κυπριωτισμός, ο οποίος φαίνεται να ακολουθεί μια πολιτική πολιτιστικού ανταρτικού των πόλεων;

Ήδη όμως "παίζουμε" ουσιαστικά με μία σειρά όρων που αλληλοτέμνονται: Κυπριωτισμός, κυπριακή συνείδηση, Κυπροκεντρισμός. Ο Κυπριωτισμός, σαν όρος έχει εισαχθεί από τον Νεοκυπριακό σύνδεσμο που τον ορίζει

σαν: "...το διακριτικό του κυπριακού λαού. Εκείνο το αμάλγαμα στοιχείων και χαρακτηριστικών που τον διακρίνει από τους άλλους λαούς...και που είναι αποτέλεσμα της συμβίωσης των Κυπρίων στον χώρο που λέγεται Κύπρος, της αλληλεπίδρασης των κοινοτήτων και της συγκεκριμένης για την Κύπρο ιστορικής πορείας."

Η έννοια της "κυπριακής συνείδησης" δεν ευδοκίμησε να έχει ένα θετικό ορισμό όπως ο Κυπριωτισμός - εκφράζει όμως το κλίμα υποστήριξης προς την Ανεξαρτησία τη δεκαετία του 1960 και ένα κλίμα αποστασιοποίησης από τον εισαγόμενο εθνικό λόγο. Η έννοια του "Κυπροκεντρισμού", αντίθετα, αναδύθηκε την δεκαετία του 1980 και έγινε ένας γενικά αποδεκτός όρος συζήτησης του ζητήματος της ταυτότητας. Εν αντιθέσει προς τον Κυπριωτισμό που ακούγεται σαν "πολεμικός όρος αντιπαράθεσης", και την ασαφή έκφραση της κυπριακής Συνείδησης, ο όρος Κυπροκεντρισμός επιτρέπει μία γενικότερη συζήτηση - αφού δεν αποκλείει, λ.χ. ότι κάποιος μπορεί να είναι κυπροκεντρικός πολιτικά αλλά και ελληνοκεντρικός πολιτιστικά (συμβαίνει και το ανάποδο αλλά δύσκολα αρθρώνεται). Τίθεται, λοιπόν, ένα διαδικαστικό θέμα: Ποια έννοια εκφράζει καλύτερα την έμφαση στην κυπριακή ταυτότητα, ιδιαιτερότητα, και συμφέροντα; Θα προσπαθήσω να εισηγηθώ στο κείμενο που ακολουθεί ότι η κάθε έννοια ίσως να αντιστοιχεί σε διαφορετικό αναλυτικό επίπεδο (καταστασιακό / πολιτιστικό, δομικό, συστηματικό).

Θα ξεκινήσω με την χρήση του όρου "Κυπριωτισμός" όπως τον προσδιορίζει ο Νεοκυπριακός σύνδεσμος για δύο λόγους:

1) Εκφράζει, στην παρούσα ιστορική στιγμή, την μορφή ενός πολιτιστικο-πολιτικού φαινομένου: Την τάση των υποστηρικτών της "Κυπριακότητας" να είναι πιο διεκδικητικοί από ότι πριν 2-3 δεκαετίες - και να αντιπαρτίθενται ανοιχτά με τους εσωτερικούς ιδεολογικούς-πολιτικούς τους αντιπάλους. Με αυτήν την έννοια ο Κυπριωτισμός θα μπορούσε να ερμηνευτεί σαν ιδεολογική τάση: ένας -

ισμός που αντιπαρτίθεται σε αντίθετα ιδεολογήματα.

2) Η έννοια του Κυπριωτισμού στην αντικειμενική της μορφή - σαν κοινωνικό φαινόμενο - μας επιτρέπει να θέσουμε το ευρύτερο, και τελικά ουσιαστικό ερώτημα: Υπάρχει πραγματικά κάτι το ιδιαίτερο στην κυπριακή εμπειρία που να αξίζει να το μελετήσουμε για να μάθουμε κάτι για την ευρύτερη ανθρώπινη κατάσταση - πέρα από τις πολιτικές και τους συναισθηματισμούς του παρόντος;

Πόθεν ανέφανε: Υπολοιπα και εκμοντερνισμός

Ας ξεκινήσουμε από την μεταλλαγή του 1920. Βέβαια το καίριο ερώτημα στα θέματα ταυτότητας δεν βρίσκεται τόσο μακριά στο παρελθόν - φαινομενικά τουλάχιστον. Το καίριο ερώτημα, συνήθως, είναι γιατί εμφανίστηκε η "κυπριακή Συνείδηση" την δεκαετία του 1960. Η συνηθισμένη "απάντηση" εστιάζεται στο ότι η "κυπριακή Συνείδηση" είναι προϊόν του κυπριακού κράτους και της οικονομικής ανάπτυξης - και αυτό υποτίθεται ότι είναι "κακό", γιατί δείχνει ότι είναι "τεχνητή", αντι "φυσική" όπως, υποτίθεται ότι είναι η ελληνική. Αυτή η αντιπαράθεση "φυσικού" και "τεχνητού" με βάση ότι το δεύτερο εστιάζεται σε συμφέροντα, θα έπρεπε κανονικά να μας κάνει απευθείας καχύποπτους για το υποτιθέμενο "φυσικό". Έχουν περάσει 40 χρόνια από τις "Μυθολογίες" του Barthes και είναι σχεδόν αυτονόητο στις κοινωνικές επιστήμες ότι τα συμφέροντα και η εξουσία είναι σύμφυτα με τις πολιτιστικές ρητορικές. Εδώ όμως ο ηγεμονικός λόγος στην Κύπρο είναι ακόμα αιχμάλωτος της θεολογίας - αναζητεί ακόμα αιώνιες αγνές αλήθειες.

Για να κατανοήσουμε την εμφάνιση της κυπριακής Συνείδησης την δεκαετία του 1960, θα πρέπει όντως να πάμε πίσω στις αρχές του αιώνα για δυο λόγους: Τότε ήταν που απέκτησε ο εθνικισμός το ηγεμονικό του status

αλλά και τότε άρχισε να διαμορφώνεται ο Κυπριωτισμός - σαν πολιτικό, τουλάχιστον ρεύμα. Και για να καταλάβουμε τις δυναμικές των μέσων του αιώνα θα πρέπει να δούμε την δυναμική και διαλεκτική των προσαρμογών των Κυπρίων (της κουλτούρας και των θεσμών τους) στην νεωτερικότητα. Εδώ βρίσκονται και τα πρώτα στοιχεία της ίδιας της κυπριακής νεωτερικότητας - του πως δηλαδή οι Κύπριοι βίωσαν αυτόν τον αιώνα σαν ιστορικά υποκειμένα παρά σαν υπανάπτυκτοι, συγχισμένοι ιθαγενείς.

Συνοπτικά μπορούμε να αναφερθούμε σε 3 μεταμορφώσεις ταυτότητας αυτόν τον αιώνα στις οποίες είχαμε μια διασταύρωση πολιτικών και πολιτιστικών μεταβλητών:

1880-1910/20: Μεταμόρφωση από Ρωμιοί σε Έλληνες στα πλαίσια της διαμάχης παραδοσιακών / εκμοντερνιστών - εθνικιστών, η, ταξικά, ενός λαϊκού κινήματος των πόλεων (urban) υπό την ηγεσία της ανερχόμενης αστικής τάξης απέναντι στην κοινωνική συμμαχία της οποίας ηγείτο η παραδοσιακή ελίτ.

1930-1960: Πολιτιστική Ελληνοποίηση / ανάδυση πολιτικών ταυτοτήτων και θεσμών που οδηγούν στην αυτοκυβέρνηση/Ανεξαρτησία (σύλλογοι σαν "εθελοντικές ομάδες/voluntary groups, Αριστερά, συνεργατισμός, Δημόσια σφαίρα της έντυπης δημοσιογραφίας, κοινά αποδεχτή κρατική Δικαιοσύνη)

1960-90: Υποχώρηση της ελληνικότητας / άνοδος και επικράτηση πολιτικών τάσεων Κυπριακότητας ("Η Κύπρος αποφασίζει και η Ελλάδα συμπαρίσταται") / Διεκδικητική τάση πολιτιστικού Κυπριωτισμού (δεκαετία του 1990).

Με βάση τα δεδομένα που έχουμε αυτήν την στιγμή φαίνεται ότι διεξάγονταν μια ιδιαίτερη έντονη κοινωνική-πολιτιστική διαμάχη στην Ε/Κ κοινότητα, στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου αιώνα η οποία είχε σαν ένα από τα κεντρικά σημεία αντιπαράθεσης το ζήτημα της ταυτότητας (Ρωμιοί-Έλληνες). Αν και η μη ολοκληρωτική αφομοίωση του εισαγόμενου (κατ'αρχην ελληνικού και μετά τουρκικού) εθνικού λόγου, θα μπορού-

σε να ειπωθεί για την κατάσταση της πλειοψηφίας μέχρι και την δεκαετία του 1930, ήδη όμως ο ελληνικός εθνικισμός, σαν η εκμοντερνιστική ιδεολογία των μεσαίων τάξεων, κατάφερε να επιβληθεί πολιτικά και πολιτιστικά σαν ηγεμονική από το 1910 όταν επικράτησε στο θρησκευτικό ζήτημα της εποχής. Και ήδη από το τέλος της δεκαετίας του 1910⁹ αρχίζει και η εμφάνιση του τουρκικού εθνικισμού που θα ωριμάσει όμως την δεκαετία του 1940. Έτσι το πρώτο σημείο καμπής σε θέματα ταυτότητας μπορούμε να το προσδιορίσουμε γύρω στην δεκαετία του 1920¹⁰: Οι παλιές παραδοσιακές ταυτότητες υποχωρούν πλέον και το πολιτιστικό-πολιτικό τοπίο κυριαρχείται από τις ανερχόμενες εθνικές ιδεολογίες. Και εδώ έχουμε το εξής παράδοξο- **ακριβώς την στιγμή που το κυρίαρχο πολιτικό ιδεολόγημα της ελληνικότητας (και η συνακόλουθη πολιτική του προέκταση, η Ένωση) αρχίζει να κυριαρχεί, εμφανίζεται σχεδόν ταυτόχρονα η αμφισβήτηση του.**¹¹ Η ανάδυση μοντέρνων τάσεων για αυτονομία ή Ανεξαρτησία από το 1920 έχει ήδη τεκμηριωθεί από το Ατταλίδη.¹² Αυτές οι τάσεις δεν γίνονται κυρίαρχες βέβαια στα 30 χρόνια που ακολουθούν την εξέγερση του 1931, αλλά ούτε και εξαφανίζονται. Αντίθετα παραμένουν μια σταθερή εναλλακτική πολιτική προοπτική. Αυτήν την προοπτική εκφράζουν το αίτημα της αυτόνομίας την δεκαετία του 1930¹³, το κίνημα για τα πολιτικά δικαιώματα την δεκαετία του 1940 (το οποίο ήταν ένας βασικός άξονας του αριστερού λαϊκού κινήματος αλλά και το πεδίο πάνω στο οποίο οικοδομήθηκε η συμμαχία της εργατικής τάξης και των φιλελεύθερων μεσαίων στρωμάτων), με αποκορύφωμα τις κινητοποιήσεις για την αυτοκυβέρνηση το 1948.

Υπήρξαν όμως εναλλακτικές πολιτικές, όχι πολιτιστικές προτάσεις. Στον πολιτιστικό τομέα οι δύο αντίπαλοι εθνικισμοί είχαν κοινωνικά συντρίψει την τοπική κουλτούρα. Η περίφημη φράση του Αδάμαντου, λ.χ., "δεν είμαι διατεθειμένος να θυσιάσω ούτε το μικρό μου δακτυλάκι για ανήτα και ανεδαφικά συνθήματα [Ένωση]" δεν αμφισβητούσε τόσο την Ελλη-

νικότητα σαν μορφή πολιτιστικής ταυτότητας, όσο τις πολιτικές προεκτάσεις που είχε αυτή η πολιτιστική αντίληψη -ιδιαιτέρα στα δεδομένα που είχαν διαμορφωθεί κατά την διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου. Και ουσιαστικά την ορθότητα της θέσης του Αδάμαντου το 1952, την ανακάλυψε με τον δύσκολο τρόπο ο Μακάριος τα επομένα 15 χρόνια.

Σε αυτά τα πλαίσια η δεκαετία του 1960 σηματοδοτεί το δεύτερο σημείο καμπής. Αυτό το σημείο σφραγίζεται από το επίσημο αδιέξοδο της πολιτικής της ένωσης και την αποχώρηση της αποικιακής δύναμης. Και εμφανίζεται δειλά δειλά η ανεξαρτησιακή συνείδηση. Αυτή η "συνείδηση" προσδιορίζεται συχνά σαν απότοκο της δημιουργίας του κράτους. Όπως έχω ήδη αναφέρει, η εμπλοκή των ταυτοτήτων με συμφέροντα θα πρέπει μάλλον να μας κάνει να νοιώθουμε πιο άνετα αναλυτικά - ότι, δηλαδή δεν έχουμε μία νέα μορφή θεολογίας. Όμως στην περίπτωση της ανάδυσης της κυπριακής /ανεξαρτησιακής συνείδησης την δεκαετία του 1960, έχουμε μάλλον ένα παράδοξο. Βλέποντας τα πράγματα από την οπτική γωνιά του σήμερα, αλλά και από την οπτική γωνιά των δυναμικών του παγκοσμίου συστήματος, η αποδοχή όχι απλά της Ανεξαρτησίας, αλλά η ουσιαστική στράτευση στην υπεράσπιση της (κάτω από τα ράσα του Μακάριου ή πίσω από τα πλακάτ του ΑΚΕΛ) ήταν μια στάση που αντιστοιχούσε στα υλικά αλλά και τα γεωπολιτικά συμφέροντα των Κυπρίων. Η πλειοψηφία των Κυπρίων μέσα στα πλαίσια των δυναμικών του παγκοσμίου συστήματος προτίμησε την μερική απαγκίστρωση από το δυτικό στρατόπεδο το οποίο έφερε την Κύπρο στην πλεονεκτική θέση της χώρας-γέφυρας.

Όμως αν υποθέσουμε ότι οι Κύπριοι (οι Ε/Κ στην συγκεκριμένη περίπτωση) υιοθέτησαν την Ανεξαρτησία λόγω "σωστής ανάγνωσης των υλικών τους συμφερόντων", αυτό μας αφήνει με ένα ερμηνευτικό κενό: μέσα από ποιο αναλυτικό, πολιτιστικό πρίσμα, κατάφεραν αν ντοπίο/ιθαγενείς να δουν τα αντικειμενικά τους συμφέροντα τα οποία όντως τους ωθούσαν προς την Ανεξαρτησία, εφόσον η τοπική κυρίαρχη ιδεολογία είχε διαμορφωθεί από τις

εισαγόμενες εθνικές ιδεολογίες οι οποίες οδηγούσαν αλλού; Βέβαια, αντιλαμβάνομαι ότι συνήθως το ερώτημα τίθεται διαφορετικά: γιατί η πλειοψηφία των Ε/Κ που υποστήριζε τον Μακάριο και την Ανεξαρτησία δεν τόλμησε να αποστασιοποιηθεί από τον ενωτισμό ανοιχτά; Αυτή η διατύπωση ωστόσο αγνοεί την δύναμη της κυρίαρχης ιδεολογίας και την ημιαποικιακή δομή της εξουσίας στην Κύπρο της περιόδου 1960-74. Σε μια ανεξάρτητη χώρα όπου η ιδεολογική νομιμοποίηση της εξουσίας είχε οικοδομηθεί ακριβώς πάνω στον μύθο της νίκης της ΕΟΚΑ, ο ενωτισμός ήταν μεν άβολος απέναντι στην ακροδεξιά μειοψηφία, αλλά ιδιαίτερα χρήσιμος απέναντι στην πραγματική εσωτερική αντιπολίτευση (την αριστερά) αλλά και αλλά κοινωνικά στρώματα τα οποία δεν αντλούσαν το status η την διεκδίκηση εξουσίας από μια κάποια συμμετοχή στο club των επιλέκτων του Γρίβα αρχικά και μετά του Γιωρκάτζη. Σε ένα άλλο επίπεδο ο έλεγχος των δύο βασικών μηχανισμών του κράτους (στράτος, εκπαίδευση) από ξένες χώρες (Ελλάδα, Τουρκία) δημιουργούσε σαφώς ένα καθεστώς ημιαποικίας. Το ότι ο ενωτισμός θα συνέχιζε να είναι μια ηγεμονική ιδεολογία δεν είναι εκπληκτικό το αντίθετο είναι το ενδιαφέρον: Από ποια πολιτιστικά πλαίσια βγήκαν οι αντιστάσεις;

Άρα και στις δύο (1920, 1960) στιγμές μεταλλαγής (πολιτικά η πολιτιστικά) έχουμε την εμφάνιση κοινωνικών τάσεων που φαίνονται παράδοξες με βάση την "εθνική αφήγηση" της ιστορίας σύμφωνα με την οποία ο εκμοντερνισμός προχωρεί με την πλήρη ελληνοποίηση / τουρκοποίηση του πληθυσμού. Δεν υπάρχει εδώ ο χώρος να επεκταθούμε, αλλά θα εισηγούμουν ότι η παραδοσιακή κυπριακή κουλτούρα δεν συνετριβεί, όπως αφήνεται συνήθως να υποθεθεί. Μέσα στην ευρύτερη ισοπέδωση που προώθησαν οι εθνικισμοί, μια σειρά από "πολιτιστικά υπόλοιπα", μια σειρά από στοιχεία που δεν μπορούσαν να αφομοιωθούν στις κυρίαρχες εθνικές κουλτούρες επιβίωσαν, μετάλλαχθηκαν και εμφανίστικαν ξανά με άλλη, νεωτερική μορφή. Αυτά τα υπόλοιπα θα μπορούσαν, ιδεολογικά να ερμηνευτούν είτε

σαν ύστατες μορφές αντίστασης (από την επανεμφάνιση των οποίων θα μπορούσε να επέλθει μια νέα μορφή κινήματος αντίστασης) η σαν κατάλοιπα του παρελθόντος τα οποία θα έπρεπε, η ακόμα πρέπει, να εξαφανιστούν. Εισηγούμαι ότι τα τρία κυριώτερα Κυπριακά υπόλοιπα είναι :

1) Η αυτόνομη εκκλησία: Παρά το ότι η παραδοσιακή Ορθοδοξία, η μη-εθνική Ρωμοσύνη, ηττήθηκε ιδεολογικά στην διαμάχη του 1900-1910 εντούτοις το θεσμικό αποτέλεσμα δεν ήταν απλά μια επικράτηση των ελληνικών εισαγωγών πάνω στην κυπριακή πραγματικότητα. Αντίθετα παρά τον, μερικές φορές, υστερικό ενωτισμό της εκκλησίας στην περίοδο 1930-60, εντούτοις η κυπριακή Εκκλησία προσαρμόστηκε στα νέα δεδομένα υιοθετώντας μια κυπριοποιημένη μορφή της Μεγάλης Ιδέας, αλλά και το δημοκρατικό σύστημα της λαϊκής συμμετοχής στην εκλογή των ανωτάτων ιεραρχών - ένα δάνειο το οποίο οφειλόταν ξεκάθαρα στο θεσμικό πλαίσιο που εισήγααν οι Βρετανοί και το οποίο προνοούσε για πολιτικούς θεσμούς "λαϊκής συμμετοχής" μέσω εκλογών. Η εκκλησία έγινε ο εκφραστής μιας ιδιόρρυθμης εθνιστικής (ethnic) ομάδας - "του κυπριακού Ελληνισμού" - με τον αρχιεπίσκοπο όχι απλά να διατηρεί αλλά και να ενισχύει τον Οθωμανικό τίτλο του εθνάρχη ("του αρχηγού του έθνους"). Ιστορικά η κυπριακή Εκκλησία χρησιμοποιούσε τον ενωτισμό ενάντια στις προσπάθειες της Βρετανικής αποικιοκρατίας για εγκοσμίκευση της κοινωνικής ζωής και της ανόδου ενός ιδεολογικού κινήματος των κατώτερων τάξεων (της αριστεράς), αλλά στην ουσία ήταν σχεδόν καταδικασμένη (σαν ένας οργανισμός με οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα) να αντιταχθεί στην ένωση. Οι μνημειώδεις αντιπαραθέσεις του Μακαρίου με μια ολόκληρη σειρά ελληνικών κυβερνήσεων πήγαιζαν και από αυτή την θεσμική πραγματικότητα: Για το σύνολο του ελληνικού έθνους (το οποίο αντιπροσωπεύταν από το ελληνικό κράτος) η Κύπρος ήταν μια πολυκατοικία (για να θυμηθούμε την έκφραση του Γ. Παπανδρέου) και η παραχώρηση του ρετιρέ, η ακόμα και μερικών ορόφων, στην

Τουρκία ήταν "λογική λύση". Για τον εκπρόσωπο του "κυπριακού Ελληνισμού" αντίθετα αυτό ήταν απαράδεκτο- και αν η Ελλάδα κινδύνευε να πάθει ασφυξία από την αντιπαράθεση στην οποία την έσερναν οι Κύπριοι με τα αφεντικά των κυβερνήσεων των Αθηνών, αυτό δεν είχε και τόση δραματική σημασία για τους ηγέτες της Λευκωσίας.

2) Η γλωσσική διαφοροποίηση της κυπριακής από τις ελληνικές γλωσσικές εκδοχές. Αυτή η διαφοροποίηση η οποία ως ένα σημείο δεν διέφερε μέχρι το 1950 από μερικές περιοχές του ελληνικού κράτους, άρχισε να αποκτά μια εντελώς διαφορετική δυναμική. Η γλώσσα πήρε σιγά σιγά μια δική της δυναμική που οδήγησε από την δεκαετία του 1960 σε πολιτιστικές διαμάχες. Δυο τεχνολογικά στοιχεία έπαιξαν ένα ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο: Η καταγραφή της κυπριακής γλωσσικής εκδοχής σε έντυπη/τυπογραφική μορφή και η ανάπτυξη μιας παράδοσης ατομικής δημιουργίας (μετά τους Μιχαηλίδη- Διπέρτη) οδήγησε σε μια παράλληλη έντυπη γλωσσική μορφή με την κυρίαρχη ελληνική - η τελευταία είχε γίνει όμως ο ηγεμονικός λόγος τόσο των ανωτέρων τάξεων όσο και των εκμοντερνιστών που ήθελαν να διαφοροποιηθούν από τα "χωρκατικά". Ένας τομέας έρευνας που αξίζει να διερευνηθεί είναι η νέα δυναμική που απέκτησε η λαϊκή γλώσσα την δεκαετία του 1940 με το ανερχόμενο τότε κίνημα των κατωτέρων τάξεων. Η άλλη τεχνολογική μεταλλαγή ήταν η εισαγωγή του ραδιοφώνου στην δεκαετία του 1950. Το ραδιόφωνο με την καθιέρωση του κυπριώτικου σκέτες (και, μετά, με την διοργάνωση διαγωνισμών κυπριακού τραγουδιού) έδωσε μια εντυπωσιακή ώθηση, όχι απλά στην διατήρηση αλλά ουσιαστικά στη διαμόρφωση της νεώτερης κυπριακής γλώσσας.¹⁴ Δυστυχώς και σε αυτόν τον τομέα η έρευνα είναι ελλιπής -αλλά φαίνεται να υπάρχει ένας παραλληλισμός του Κυπριώτικου σκέτες με την ρομαντική λαϊκή λογοτεχνία που συνόδευσε την αστικοποίηση των ευρωπαϊκών χωρών.¹⁵ Από την δεκαετία του 1960 και μετά η γλώσσα άρχισε πλέον να πολιτικοποιείται και από τις δύο πλευρές. Εκεί θα πρέπει

άλλωστε να αναζητηθούν και οι ρίζες των γλωσσικών διαμαχών της δεκαετίας του 1990.¹⁶

3) Η συνύπαρξη των δύο κοινοτήτων, και τα ιστορικά δεδομένα που διαμορφώθηκαν από αυτήν την συνύπαρξη οδήγησαν σε μια σειρά από κατάστάσεις που διαφοροποιούσαν ριζικά την κυπριακή από την ελληνική ή την Τουρκική ιστορική εμπειρία. Και πέρα από την άνοδο δύο αλληλοαποκλειόμενων εθνικισμών, οδήγησε και στην δημιουργία ενός δικοινοτικού λαϊκού κινήματος. Αν και αυτό το κίνημα στην βάση του διαχωρίστηκε εθνικά-κοινοτικά μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1960, εντούτοις η ιδεολογική κατεύθυνση του μαζικού κινήματος της αριστεράς (και στις δύο κοινότητες) κουβαλά ντε φάκτο αυτήν την ιστορική "μνήμη-υπόλοιπο" του δικοινοτισμού.¹⁷

Η Αριστερά αξίζει ιδιαίτερης αναφοράς γιατί ήταν (και είναι) ουσιαστικά μια (ίσως η πιο σαφής) νεωτερική παρουσία. Σαν κίνημα η Αριστερά έκφρασε τις παραδόσεις της συμβίωσης αλλά και των κοινών αγώνων των κατωτέρων τάξεων - μια "πληθιακή κουλτούρα" η οποία δυστυχώς δεν έχει μελετηθεί ακόμα παρά τον πλούτο που μας έχει αφήσει σαν κληρονομιά η λαϊκή ποίηση. Η υιοθέτηση όμως της κομμουνιστικής ιδεολογίας μεταμόρφωσε τα παραδοσιακά υπόλοιπα σε ένα νέο πλαίσιο - στο πλαίσιο μιας κοσμοθεωρίας που ήταν **κοσμική, πίστευε στον ορθολογισμό και την επιστήμη** σαν την "βάση της αλήθειας" (σαν απότοκο του Διαφωτισμού), και **ενθάρρυνε την πολιτική πράξη σαν τρόπο αλλαγής του κόσμου / προόδου**. Οι ακτιβιστές αυτής της νεωτερικής κοσμοθεωρίας εκμεταλεύτηκαν το θεσμικό κενό που δημιουργήθηκε στον μεσοπόλεμο (από την διαμάχη των εθνικιστών με την αποικιακή διακυβέρνηση) για να δημιουργήσουν τις βάσεις ενός αυθεντικού λαϊκού κινήματος μολιαισμένου τόσο από τις τοπικές παραδόσεις όσο και από το βρετανικό θεσμικό πλαίσιο των μεταρρυθμίσεων και της πολιτικής συμμετοχής. Είναι ένα τεραστιο κεφάλαιο το πως παραδοσιακά ρωμαϊκά υπόλοιπα μεταλλάχθηκαν σε μορφές αριστερού λόγου και συνάντησαν στον

ίδιο χώρο αριστερές εκδοχές του Βενιζελισμού κάτω από την σκέπη της κομμουνιστικής ανάλυσης της γεωπολιτικής από τον Λένιν.

Και αξίζει εδώ μια συγκριτική αναφορά στον δεξιό εθνικιστικό λόγο. Ο εθνικισμός μετά το 1930 παίρνει ουσιαστικά μια μεσοανική μορφή η οποία καλύπτει (σαν ιδεολογία) το γεγονός ότι οι ηγέτες της Δεξιάς συνεργάζονται με την αποικιακή διοίκηση,¹⁸ αλλά και προτείνει μια προσαρμογή της Ορθόδοξης Θεολογίας στο κυπριακό αποικιακό πρόβλημα. Αντί της γεωπολιτικής που βλέπουν οι μάζες της αριστεράς, οι μάζες της δεξιάς ταυτίζονται με ένα discourse που αναζητεί "την επανένωση του θείου με το ανθρώπινο" στην εθνική αφήγηση της ενωσιολογίας. Όμως ο μεταβατικός (transitional) λόγος της δεξιάς για το αποικιακό πρόβλημα (η εμπλοκή, δηλαδή της πολιτικής στην θεολογική αφήγηση) αποτελεί και μια ιδιόμορφη μορφή της νεωτερικότητας όπως την παρήγαγε η δεξιά την στιγμή της έκρηξης του αντι-αποικιακού κινήματος και ενώ η ίδια η κυπριακή κοινωνία μεταμορφωνόταν από τα μέσα (1940-60).¹⁹

Από που πήγαζε λοιπόν ο Κυπριωτισμός της αριστεράς; Η αριστερά δεν στράφηκε στην Ανεξαρτησία μετά το 1960. Αντίθετα η αριστερά υπήρξε "από τα γεννοφάσκια της" ανεξαρτησιακή²⁰ ..πολύ πριν έρθει σε επαφή με την Κομμουνιστική Διεθνή η αναπτύξει η τελευταία άποψη για το νησί.²¹ Η Αριστερά, όπως παρατήρησε εύστοχα ο Ατταλίδης, ακόμα και την περίοδο της ενωσιολογίας του 1950-60, δικαιολογούσε την πολιτική και τους στόχους της με βάση γεωπολιτικά κριτήρια. Η ανάλυση της αριστεράς ξεκινούσε από τα αντικειμενικά, υλικά συμφέροντα των Κυπρίων - εφόσον ήταν ένα ταξικό κίνημα το οποίο ήταν το ίδιο προϊόν των διαδικασιών ένταξης της Κύπρου στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα και του αποικιακού καταμερισμού εργασίας. Κατά συνέπεια, ήταν πιο εύκολο να γίνει φορέας των συλλογικών συμφερόντων "του κυπριακού λαού" παρά να εγκλωβιστεί ανάμεσα στο δίλημμα των "προταγμάτων" της ιδεολογίας-θεολογίας και των υλικών συμφερόντων της εξουσίας, όπως έπαθε μεγάλη μερίδα της Δεξιάς.

Η Δημόσια εμφάνιση της κυπριακής συνείδησης: Αποδόμηση ενός κομβικού κειμένου

Η δημιουργία νεωτερικών θεσμών που διαφοροποιούσαν την κυπριακή κοινωνία από την Ελλάδα και την Τουρκία και η επιβίωση και μεταλλαγή παραδοσιακών "υπολοίπων" αποτέλεσαν ουσιαστικά την βάση πάνω στην οποία οικοδομήθηκε η εικόνα της κυπριακής Συνείδησης την δεκαετία του 1960. Ο όρος εμφανίστηκε στα πρώτα χρόνια της Ανεξαρτησίας. Στην αρνητική του εκδοχή εμφανίστηκε στο πρόγραμμα της παραστρωτικής οργάνωσης του τότε υπουργού εσωτερικών (Π. Γιωρκάτζη) - σαν μια από τις απειλές που θα αντιμετώπιζε η εν λόγω οργάνωση. Ο όρος κυπριακή Συνείδηση σ' αυτό το πλαίσιο σήμαινε την πιθανότητα να υπονομευθεί η ελληνική συνείδηση από την Ανεξαρτησία - ουσιαστικά από την επέκταση των θεσμών της κοινωνίας των πολιτών. Σ' αυτά τα πλαίσια η "Οργάνωση" αναλάμβανε να παίζει τον ρόλο του αστυνομικού της συνείδησης - ένα ρόλο με προϊστορία τουλάχιστον από την δεκαετία του 1930.²² Και μια πρακτική που είχε εμποδωθεί και καθιερωθεί σαν πολιτική πρακτική από την ΕΟΚΑ του 55-59 η οποία εκτός από αντι-αποικιακό αγώνα είχε επίσης αποδωθεί σε ένα αγώνα τρομοκρατίας των αντιφρονούντων - καθιερώνοντας ένα κλίμα φόβου απέναντι στις απόψεις της Δεξιάς και της ακροδεξιάς όπως παρατήρησε και ο P. Loizos.²³ Ταυτόχρονα εμφανίστηκαν και μια σειρά από κείμενα που οριοθετούσαν ένα πλαίσιο και μια δυναμική πιο θετική για την αντιμετώπιση/ανάλυση των νέων δεδομένων τα οποία αντιμετώπιζαν οι Ε/Κ. Αξιοσημείωτα κείμενα σε αυτό το πλαίσιο είναι τα κείμενα του Κ. Κύρρη που θέτουν ευθαρώς τις γεωπολιτικές δυναμικές και την ανάγκη να διαμορφωθεί πλέον μια στρατηγική με άξονα το "συνοριακό" status

του νησιού - αλλά και τους δεσμούς των Ε/Κ και των Τ/Κ (τα κείμενα του Κύπρου είναι ίσως η τελευταία καταγραμμένη έκκληση για κατανόηση της θέσης των Λινοβάμβακων). Σε μια άλλη σειρά κειμένων (που προκάλεσε μάλιστα και έντονες αντιδράσεις), ο Λανίτης δημοσιοποίησε την δική του οπτική γωνία, όπου εξεθέτε με σαφήνεια την φιλεύθερη άποψη για ανάπτυξη μιας αστικής δημοκρατίας χωρίς εθνικούς διαχωρισμούς. Ήταν μια άποψη χωρίς ωστόσο ένα πολιτικό χώρο να την εκφράσει καθώς η Ε/Κ πολιτική πολώθηκε σύντομα ανάμεσα στην ακροδεξιά που θεωρούσε τον εαυτό της εκφραστή της κυρίαρχης ιδεολογίας - και πιο πρακτικά των συμφερόντων του ελληνικού κράτους στην Κύπρο - και την πλειοψηφία που ταυτίστηκε με την σταδιακή απαγκίστρωση του Μακαρίου από το όραμα της Ένωσης και την υποταγή στα θελήματα της Αθήνας (του "εθνικού κέντρου" όπως ονομαζόταν τότε).

Το κείμενο που θα παραμείνει ωστόσο μνημειώδες για την άμεση αναφορά του στην έννοια της κυπριακής Συνείδησης όσο και για την "προφητική" του διατύπωση, είναι το κείμενο του Θ. Παπαδοπούλου, "Η κρίση της κυπριακής Συνειδήσεως"²⁵. Στο κείμενο (όπου η έννοια της κυπριακής Συνείδησης αναφέρεται στη συλλογική ταυτότητα των Ε/Κ) ο Παπαδόπουλος ξεκινά με μια ενδιαφέρουσα και προφητική διαπίστωση. Διαγνώσει, μόλις 4 χρόνια μετά την ΕΟΚΑ, μια αυξανόμενη απροθυμία των Κυπρίων για την Ένωση. Αυτή η υπόγεια αλλά σταθερή τάση της δεκαετίας του 1960 θα τονιστεί ιδιαίτερα μετά την κάθοδο της μεραρχίας στην Κύπρο το 1964 και τις σε μεγάλο βαθμό συμβολικές αντιπαραθέσεις αυτού του εκστρατευτικού σώματος με την πλειοψηφία των Κυπρίων. Η διαπίστωση για αυτή την μετακίνηση των Κυπρίων έναντι στην Ένωση (η υπέρ της Ανεξαρτησίας) τονίστηκε και από τον τότε υπουργό Άμυνας της Ελλάδας (τον κ. Γαρουφαλιά) αλλά και από την ενωτική παράταξη. Αξίζει ιδιαίτερης μνείας σ' αυτό το πλαίσιο η αναφορά του Τ. Ευδόκα ο οποίος στην ανάλυση του για αυτή την στροφή πολιτικοποιεί για πρώτη φορά με σαφήνεια το γλωσσικό ζήτημα.

Σύμφωνα με τον Ευδόκα η αυξανόμενη δυσπιστία των Ε/Κ απέναντι στους Έλληνες, ιδιαίτερα μετά την παρουσία της μεραρχίας οφειλόταν σε ένα κόμπλεξ κατωτερότητας που είχαν οι Κύπριοι απέναντι τους λόγω του γεγονότος ότι δεν μιλούσαν "τα σωστά ελληνικά". Η παρατήρηση δεν ήταν βέβαια λανθασμένη - όντως η γλώσσα δημιουργούσε διαφοροποιήσεις. Όμως η ερμηνεία "για αίσθημα κατωτερότητας" πήγαζε περισσότερο από την οπτική του ιδίου του συγγραφέα ο οποίος θεωρούσε αυτονόητη την ύπαρξη ανώτερων και κατώτερων γλωσσών. Από μια κοινωνιολογική σκοπιά θα μπορούσε κάποιος αντίθετα να δει στην συνειδητοποίηση του γλωσσικού διαχωρισμού μια μορφή αντίστασης των Κυπρίων στην εθνική αποικιοκρατία του ελληνικού κράτους στην Κύπρο.

Ο Παπαδόπουλος στην ανάλυση του δεν περιορίζεται ωστόσο στις πρόσφατες εξελίξεις στην προσπάθεια του να ερμηνεύσει την κρίση και τις αντιφάσεις της εποχής του. Προχωρεί αντιθετικά σε μια ιστορική θεώρηση σύμφωνα με την οποία η διαφοροποίηση του "κυπριακού Ελληνισμού", όπως ονομάζει τους Ε/Κ, από τον "μητροπολιτικό Ελληνισμό" έχει ιστορικές ρίζες και ανάγεται ουσιαστικά στην διαφορετική ιστορική πορεία και εμπειρία της Κύπρου σε σχέση με την Ελλάδα από την εποχή της αποχώρησης της Κύπρου από την Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Αυτή η θέση έχει αναλυθεί σε έκταση, με έμφαση στις δυναμικές αυτού του αιώνα, από τον Μ. Ατταλίδη στο έργο του "Cyprus: Nationalism and International politics" (1979). Σύμφωνα με τον Ατταλίδη στον 20ο αιώνα τουλάχιστον υπήρξαν δύο παράγοντες που οδήγησαν σταδιακά στην διαμόρφωση διαφορετικών ιστορικών εμπειριών από τους Κυπρίους σε σχέση με τους Έλληνες :

α) Η διεθνής γεωπολιτική συγκυρία που έφερε τους Κυπρίους να ταυτιστούν με το παγκόσμιο αντι-αποικιακό κίνημα και μετά την Ανεξαρτησία με το Κίνημα των Αδεσμεύτων (και να διατηρούν μια φιλική σχέση με το σοσιαλιστικό στρατόπεδο και την ΕΣΣΔ) ενώ η Ελλάδα ήταν μια ανεξάρτητη χώρα από τον 19ο αιώνα που είχε ουσιαστικά κλείσει τον κύκλο

της επέκτασης και της εθνικής της συγκρότησης από το 1922. Επιπρόσθετα η Ελλάδα μετά τον Β' παγκόσμιο ήταν ουσιαστικά όχι απλά ταγμένη αλλά σε σχέση εξάρτησης από την Δυτική συμμαχία - με τους οποίους οι Κύπριοι βρίσκονταν σε αντιπαράθεση. Ιδιαίτερα μετά το 1964 και την προώθηση εκ μέρους της Δυτικής συμμαχίας σχεδίων για διχοτόμηση της Κύπρου (με άξονα το σχέδιο Άτσεσον) και συγκυριαρχία Ελλάδας Τουρκίας στο νησί. Η Κύπρος με αυτήν την έννοια ανήκε σε άλλη ιστορική στιγμή και γεωπολιτική συγκυρία.

β) Η διαμόρφωση στο εσωτερικό της Κύπρου τάσεων, θεσμών και δυναμικών που δεν ταυτίζονταν με την ιδεολογία της ένωσης - έστω και αν τυπικά δεν την αμφισβητούσαν λόγω του ηγεμονικού της ρόλου αλλά και του κλίματος της εποχής. Αναφέρει 4 παράγοντες σ' αυτό το πλαίσιο - που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με την εμφάνιση ντόπιων νεωτερικών θεσμών η μεταλλαγή παραδοσιακών "υπολοίπων":

1) την ύπαρξη ενός μαζικού νόμιμου κομμουνιστικού κινήματος που δεν είχε να κερδίσει από την Ένωση και κατά συνέπεια στήριζε αποφασιστικά την Ανεξαρτησία

2) την ανάπτυξη αυτόνομων θεσμών και δυναμικών στα πλαίσια της βρετανικής αποικιοκρατίας οι οποίοι παρείχαν στους Κυπρίους μια διαφορετική αντιμετώπιση κοινωνικών αλλά και πολιτιστικών ζητημάτων. Μια χαρακτηριστική διαφορά (πέρα από τους θεσμούς που αναφέρονται πιο πάνω) ήταν τα διαφορετικά μοντέλα οργάνωσης της δημόσιας ζωής και του κρατικού μηχανισμού. Στη Κύπρο είχε γίνει βίωμα το αγγλο-σαξωνικό μοντέλο ενώ στην Ελλάδα επικρατούσε το γερμανικό μοντέλο όπως είχε ημιτελώς εφαρμοστεί στην οθωμανική πραγματικότητα του 19ου αιώνα.

3) Την ανάπτυξη συμφερόντων υπέρ της Ανεξαρτησίας - και εδώ η αναφορά καλύπτει ιδιαίτερα τον χώρο της δεξιάς ο οποίος χρησιμοποιούσε φραστικά την Ένωση σαν ιδεολογία - ιδιαίτερα σαν αντικομμουνιστική ιδεολογία με δεδομένο ότι το ΚΚΕ στην Ελλάδα ήταν παράνομο. Τόσο η αστική τάξη όσο και τα μέλη και οπαδοί της ΕΟΚΑ που

επάνδρωσαν τον κρατικό μηχανισμό είχαν σαφώς αναπτύξει οικονομικά συμφέροντα που στηρίζονταν στη διατήρηση του ανεξάρτητου κυπριακού κράτους.

4) Η σχέση των Ε/Κ και των Τ/Κ ήταν διαφορετική (πιο φιλική) από ότι αυτή των Τούρκων και των Ελλήνων - κάτι που δημιουργούσε διαφορετικές δυναμικές στο εσωτερικό της κοινωνίας.

Σε αυτά τα πλαίσια το άρθρο του Παπαδόπουλου θα μπορούσε να θεωρηθεί ιστορικό στην διατύπωση του ζητήματος. Είναι όμως επίσης αξιοσημείωτη η κατάληξη του άρθρου. Αναφέρεται σε 3 δυνατότητες εξόδου από την κρίση: **1) ανάπτυξη κυπριακής εθνικής συνείδησης, 2) Ένωση, 3) Ανεξαρτησία με παράλληλη διατήρηση της ελληνικής πολιτιστικής παράδοσης.** Απορρίπτει τις πρώτες δύο ενώ σχεδόν προφητικά διαγώνει ότι η τρίτη παραλλαγή, η οποία εφαρμοζόταν (και συνεχίζει ουσιαστικά να εφαρμόζεται μέχρι σήμερα) απλά αναβάλλει την κρίση χωρίς να την αντιμετωπίζει. Η έκρηξη της κρίσης την περίοδο 70-74 ήταν ουσιαστικά μια επιβεβαίωση της διάγνωσης του.

Το δομικό επίπεδο: Η πολιτική απεικόνιση των μεταλλαγών ταυτότητας (1964-1998)

Η πολιτική κατάσταση που διαμορφώθηκε ανάμεσα στο 1964 και το 1974 ήταν ιδιόμορφη - θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σαν η περίοδος της ελληνοκυπριακής ηγεμονίας. Σ' αυτή τη περίοδο δημιουργήθηκε ένα τεράστιο λαϊκό κίνημα γύρω από την χαρισματική φυσιογνωμία του Μακαρίου. Αυτό το κίνημα ξεκίνησε με ρητορικές διακηρύξεις για "ατόφια Ένωση" που λειτουργούσε ουσιαστικά ανασταλτικά για την ρεαλιστική πιθανότητα της Ένωσης - η οποία συνεπαγόταν την διπλή Ένωση. Το 1968, ο Μακάριος κατέβηκε στις προεδρικές εκλογές με το σύνθημα του "εφικτού"

το οποίο προσδιόριζε για πρώτη φορά την Ανεξαρτησία σαν την πολιτική επιλογή των Ε/Κ. Τα επόμενα χρόνια η έντονη αντιπαράθεση Χούντας - Μακαρίου και οι προσπάθειες για εσωτερική υπονόμευση του προέδρου από την ακροδεξιά δημιούργησαν ένα έντονο κλίμα αντιπαράθεσης στο οποίο η κυπριακή Συνείδηση εκφράστηκε δυναμικά στο πολιτικό πεδίο σαν υπεράσπιση της Ανεξαρτησίας. **Ωστόσο το μέτωπο των Μακαριακών περιλάμβανε ουσιαστικά δύο τάσεις - την αριστερά και την κεντροδεξιά.** Ο κύριος όγκος της αριστεράς που εκφραζόταν από το ΑΚΕΛ παρέμεινε αποκλεισμένος από την εξουσία και λειτουργούσε ουσιαστικά σαν "νομιμόφρων αντιπολίτευση". Αντίθετα η κεντροδεξιά τάση μονοπωλούσε την εξουσία και εν μέρει η αντιπαράθεση της με την ακροδεξιά πήγαζε από τις διεκδικήσεις για διαχείριση αυτής της εξουσίας. Η πιο ουσιώδης διαφορά των δύο τάσεων αφορούσε την αντιμετώπιση των Τ/Κ. Για την Αριστερά, έστω και διατυπωμένη διστακτικά, η θέση αρχής ήταν η επανένταξη των Τ/Κ στην πολιτική ζωή - αντίθετα για την κεντροδεξιά τάση, ο περιορισμός των Τ/Κ στους θύλακες ήταν και ένας μηχανισμός άσκησης πίεσης στην ηγεσία της κοινότητας για υποχωρήσεις. Για την αριστερά ο απώτερος στόχος ήταν να απεγκλωβιστούν και οι δύο κοινότητες από τον εθνικισμό και να κινηθούν από κοινού σε "αγώνες για την κοινωνική πρόοδο" μέσα στα δεδομένα του παγκόσμιου συστήματος. Αντίθετα για την κεντροδεξιά ο βασικός στόχος ήταν η εμπέδωση της Ε/Κ ηγεμονίας τόσο απέναντι στην μειονότητα όσο και απέναντι στο ελληνικό κράτος.

Το 1974 υπήρξε καταλυτικό. Το πραξικόπημα αλλά και η εκτεταμένη αντίσταση (σε κάποιο στάδιο τις δύο πρώτες μέρες η αντίσταση έλεγχε ουσιαστικά την δυτική Κύπρο) δημιούργησαν μια απελευθέρωση από το ηγεμονικό πλαίσιο του Ελληνοκεντρισμού και αναπτύχθηκαν τάσεις με σαφή κυπροκεντρική κατεύθυνση. Αξίζει να σημειωθεί ότι στις αναμνήσεις του Φ. Γκιζίκη, προέδρου της χουντικής κυβέρνησης, ένας βασικός λόγος για το πραξικόπημα ήταν η προσπάθεια του

Μακαρίου (όπως αυτοί την έβλεπαν) να προωθήσει την κυπριακή Συνείδηση - ανέφερε χαρακτηριστικά τις προσπάθειες για αντικατάσταση των ηρώων της ελληνικής επανάστασης με τους ήρωες του 55-59. Αξίζει επίσης να αναφερθεί ότι στο "κατηγορητήριο" των 3 μητροπολιτών εναντίον του Μακαρίου μια από τις κατηγορίες ήταν και αυτή της προώθησης της κυπριακής Συνείδησης.

Μετά την πτώση της χούντας η κυπριακή Ανεξαρτησία αναγνωρίστηκε στα πλαίσια του δόγματος "Η Κύπρος αποφασίζει και η Ελλάς συμπαρίσταται". Όμως οι ελληνικές παρεμβάσεις δεν έλειψαν και μάλιστα ειρωνικά εντάθηκαν μετά την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία στην Ελλάδα - ενώ την δεκαετία του 1960 ο Α. Παπανδρέου ήταν ακραϊφνής υποστηρικτής της κυπριακής Ανεξαρτησίας. Μια ακόμα απόδειξη ίσως ότι η μορφή του κυπριακού δεν είναι θέμα προσώπων αλλά δομικών σχέσεων - στην προκειμένη περίπτωση το ΠΑΣΟΚ συνέχιζε να βλέπει την Κύπρο σαν χώρο επιρροής της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής.

Τη δεκαετία του 70 τα ιστορικά αποθνημμένα του Κυπροκεντρισμού εκφράστηκαν έντονα και διεκδικητικά στη δημόσια σφαίρα: Η κυπριακή σημαία άρχισε να εμφανίζεται μαζί στα συλλαλητήρια, εμφανίστηκε ο Νεοκυπριακός Σύνδεσμος σαν έκφραση μιας ευρύτερης προβληματικής που διαπερνούσε την κοινωνία, δημοσιεύτηκε η ιστορία του Κ. Γραϊκού η οποία σηματοδοτεί μια ερμηνευτική στροφή στην κυπριακή ιστοριογραφία του 20ου αιώνα με την έμφαση της στην αντιπαράθεση του κυπριακού λαού με τους ξένους κατακτητές (στους οποίους συμπεριλαμβάνονται και οι Βαλκάνιοι -είτε σαν αρχαίοι έποικοι είτε σαν βυζαντινός φεουδαρχισμός). Υπήρξε ταυτόχρονα και μια μετατόπιση στην ηγεμονική κουλτούρα και στην επίσημη ιστοριογραφία με τον τονισμό της Ανεξαρτησίας σαν αδιαμφισβήτητου γεγονότος και των σχέσεων με τους Τ/Κ σαν σχέσεις συνύπαρξης που διατάραξε ο τουρκικός εθνικισμός.

Οι δημόσιες αντιπαράθεσεις για την ταυτότητα άρχισαν στα μέσα της δεκαετίας του 80 με μια σειρά συζητήσε-

ων και τοποθετήσεων που οδήγησαν στην διαμόρφωση 2 γενικών πολιτικών και πολιτιστικών θέσεων - της Κυπροκεντρικής και της Ελληνοκεντρικής. Σε ένα γενικό πλαίσιο θα μπορούσε κάποιος να συμφωνήσει με το ιστορικό σχέδιασμα που παρουσιάζει ο Ν. Περιστιάνης στο άρθρο όπου αναλύει τον πιο πάνω διαχωρισμό σαν μια σημαντική συνισταμένη της σύγχρονης κυπριακής πολιτικής.²⁶ Σύμφωνα με αυτό το σχέδιασμα υπήρξε μια άνοδος του Κυπροκεντρισμού μετά το 74 και μια μεταστροφή, με άνοδο του Ελληνοκεντρισμού, μετά τα τέλη της δεκαετίας του 80. Σε αυτά τα πλαίσια θα μπορούσε κάποιος να αναλύσει ακόμα και κύκλους εμφάνισης και απόδοσης των δύο τάσεων στην ιστορία του αιώνα όπως αναλύθηκε προηγουμένως. Όμως αξίζει να τονιστούν και οι ιδιομορφίες της παρούσας περιόδου. Αν και ο Ελληνοκεντρισμός γνώρισε μια άνοδο την δεκαετία του 90 εντούτοις είναι ίσως η πρώτη φορά που δεν είναι ηγεμονικός στο επίπεδο του να καθορίζει την συζήτηση. Ακόμα και στον χώρο της δεξιάς εκφράζεται για πρώτη φορά μια ξεκάθαρη φιλελεύθερη άποψη - η οποία διαχωρίστηκε με σαφήνεια από το εθνικιστικό παραλήρημα άλλων μεριδών του ίδιου ιδεολογικο-πολιτικού χώρου. Η πραγματική καινοτομία της περιόδου είναι η ξεκάθαρη ύπαρξη μιας Κυπροκεντρικής οπτικής η οποία διατυπώνεται δημόσια και διεκδικητικά απέναντι στον Ελληνοκεντρισμό. Αντίθετα είναι ο Ελληνοκεντρισμός ο οποίος έστω και από θέση εξουσίας, κατά την διακυβέρνηση Κληρίδη, αναπτύσσει τα επιχειρήματα του στο πλαίσιο της αποδοχής και υπεράσπισης της Ανεξαρτησίας της κυπριακής Δημοκρατίας. **Ο Ελληνοκεντρισμός διεκδικεί σήμερα αυτά που ήταν οι θέσεις των Ανεξαρτησιακών την δεκαετία του 60 - την τρίτη, ασταθή πιθανότητα στην ανάλυση του Θ. Παπαδόπουλου.**

Ένα συνοριακό μοντέλο

Τι θα μπορούσε, λοιπόν να είναι ο Κυπριωτισμός; Με βάση την προηγού-

μενη συνοπτική αναφορά μπορούμε να διαγνώσουμε δύο στοιχεία που χαρακτηρίζουν τις κυπριωτιστικές τάσεις:

α) Διαφοροποίηση από τις πολιτικές προεκτάσεις των 2 αντιμαχόμενων εθνικισμών και υποστήριξη μορφών πολιτικής αυτοτέλειας, αυτονομίας ή Ανεξαρτησίας στη πολιτική σφαίρα.

β) Υπεράσπιση και προώθηση μορφών της κυπριακής κουλτούρας (λ.χ. γλώσσα, παράδοση συμβίωσης των δύο κοινοτήτων) ή θεσμών (εκκλησία, αριστερά) οι οποίοι δεν μπορούν να αφομοιωθούν στους κυρίαρχους εθνικούς λόγους και συνθέτουν με αυτή την έννοια "πολιτιστικά υπόλοιπα" (είτε παραδοσιακά, είτε μοντέρνα).

Αν χρησιμοποιήσουμε την έννοια της "κυπριακής Συνειδησης" να αναφέρεται σε ένα πολιτιστικό φαινόμενο του οποίου ο βασικός χώρος έκφρασης είναι η καθημερινότητα (αφού είναι προϊόν μη αφομοιωμένων/αφομοιώσιμων υπολοίπων και δεν εμφανίζεται με μια δημόσια ιδεολογική έκφραση), τότε τα πιο πάνω χαρακτηριστικά θα μπορούσαμε να τα περιγράψουμε σαν τα χαρακτηριστικά "κυπροκεντρικών τάσεων και ρευμάτων" στο δομικό κοινωνικό επίπεδο. Σε αυτήν την κατανομή των διαφόρων εννοιών για την Κυπριακότητα σε διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης, θα μπορούσαμε να δούμε τον Κυπριωτισμό σαν ένα συστηματικό, πολιτιστικό φαινόμενο - σαν ένα σύμπτωμα του "πολιτισμού των συνόρων". Η εισήγηση για χρήση αναλυτικών μοντέλων που αναφέρονται στην "συνοριακή εμπειρία" ανήκει και πάλιν στον Θ. Παπαδόπουλο, σε μια πρόσφατη ανάλυση του για την πολιτιστική-πολιτική κατάσταση στην Κύπρο κατά την μεσαιωνική περίοδο.²⁷

Σε αυτό το κείμενο έχουμε συζητήσει τις δυναμικές σε δύο χρονικά συνοριακά σημεία - σημεία μεταλλαγής (1920, 1960). Νομίζω ότι μπορούμε να επεκταθούμε πάνω στην έννοια του συνοριακού μοντέλου. Βέβαια ένας επιλογος δεν είναι ο καλύτερος χώρος για την εισαγωγή ενός αναλυτικού μοντέλου. Αλλά ως μου επιτρέπει ο αναγνώστης μιας μίας κατ' αρχήν αναφοράς. Η μέχρι τώρα συζήτηση μας έχει οδηγήσει στο σημείο να δούμε τις διάφορες μορφές Κυπριακότητας σαν μορφές

ντόπιας πολιτιστικής και πολιτικής έκφρασης. Ας προχωρήσουμε λοιπόν στα αίτια. Αν δεν είναι οι αιώνιες μεταφυσικές ταυτότητες των εθνικισμών ικανοποιητικά ερμηνευτικά εργαλεία, και ούτε η νεο-θεολογία που βλέπει τα προβλήματα σε αποτελέσματα μιας "ιστορικής διαφθοράς", τότε τι μας μένει; Σαφώς όπως έχει τονίσει κατ' επανάληψη ο Κύρρης, αλλά και έχει τεκμηριώσει ο Ατταλίδης, το κυρίαρχο συστηματικό πλαίσιο στο οποίο μπορούμε να κατανοήσουμε τις εξελίξεις στην Κύπρο είναι αυτό της γεωπολιτικής - και στην κατανόηση αυτού του υλικού παραγοντα σαν "γενεσιουργού" μπορούμε να εστιάσουμε και την διαφορετική οπτική της αριστεράς και της δεξιάς όπως είδαμε πιο πάνω. Το σχήμα παραδίπλα (Πίνακας 1) αποτελεί μια καταγραφή των δυναμικών γύρω από τον γεωγραφικό χώρο της Κύπρου αυτόν τον αιώνα - με ιδιαίτερη έμφαση στην περίοδο του Ψυχρού Πολέμου. Με βάση αυτόν το πίνακα οι γεω-πολιτικές συμμαχίες των Κυπρίων με την Ανατολή (Ρωσία/ΕΣΣΔ -Αραβες) την τοποθετούσαν ουσιαστικά σε ένα πολιτικό και οικονομικό σύνορο. Θα εισηγηθώ ότι στο εσωτερικό ενός συνοριακού χώρου διαμορφώνεται ένα πλουραλιστικό πλαίσιο διαμόρφωσης ταυτοτήτων με βάση οικονομικά, πολιτικά και άλλα συμφέροντα η ταυτίσεις (Πίνακας 2). Σε αυτό το πλαίσιο ένας συνοριακός χώρος είναι μάλλον αδύνατο να αναπτύξει μια ομοιόμορφη (εθνική) ταυτότητα). Η ρευστότητα, και οι ταυτίσεις αναλόγως των αλλαγών του περιβάλλοντος μάλλον θα πρέπει να θεωρούνται η "φυσιολογική" κατάσταση του συνόρου. Όσον αφορά τις ταυτίσεις κατά την περίοδο 1940-1974 θα εισηγούμουν ότι η απεικόνιση στον Πίνακα 3 δίνει μία εικόνα με βάση τα δεδομένα που συζητήθηκαν πιο πάνω.

Αν ο Κυπριωτισμός εκφράζει την "εν δυνάμει" "αυτονομία του συνοριακού χώρου μέσα από την κεντρική ταυτότητα σαν συνδυαστικό κρίκο τότε θα μπορούσαμε να τον δούμε σαν την ιδεολογία των Κυπροκεντρικών. Όμως αυτή η ιδεολογία πρέπει να παράξει ένα λόγο πλουραλιστικό για να διατηρήσει την συνοχή του συνοριακού χώρου. Με αυτήν την έννοια ο

Κυπριωτισμός είναι η συνειδηση της ολότητας αλλά και της ρευστότητας του συνόρου. Και αν θέλουμε να αποφύγουμε τον «-ισμό», τότε νομίζω ότι αυτό το οποίο έχουμε να μελέτησουμε είναι την δομή της συνοριακής εμπειρίας. Η διασταύρωση αυτής της μελέτης με τη μελέτη της νεωτερικότητας εξω από την Δύση, ίσως να είναι και η ουσία της ενασχόλησης με την Κυπριακότητα, πέρα από τα του παρόντος. Η μελέτη της νεώτερης κυπριακής εμπειρίας (της κυπριακής νεωτερικότητας ή των μορφών της νεωτερικότητας στην Κύπρο) είναι ουσιαστικά η μελέτη του πως μία κοινωνία βίωσε και ανέπλεσε μία πλειάδα επιδράσεων και συγκρούσεων συμφερόντων. Εδώ βρίσκεται και το παναθρώπινο της κυπριακής εμπειρίας.

Το μέλλον; Η άνοδος του ευρωπαϊσμού αυτήν την δεκαετία μοιάζει ως ένα σημείο με την άνοδο του ελληνικού εθνικισμού στα τέλη του 19ου αιώνα. Όπως και ο Ελληνισμός, τότε, ο Ευρωπαϊσμός σήμερα μας υπόσχεται πρόοδο, εκμοντερισμό, πολιτισμό... από τα έξω. Η αλλαγή του νόμου, λ.χ., για την ομοφυλοφιλία με πίεση από την Ευρώπη είναι ενδεικτικό του περιεχομένου του εκμοντερνισμού σήμερα. Σε αυτήν την διαμάχη, δυστυχώς οι ντόπιοι υποστηρικτές της ανοχής και του πλουραλισμού δεν βρήκαν το κουράγιο να κερδίσουν την διαμάχη μόνοι τους και "νίκησαν" την εκκλησία με την επίκληση της Ευρώπης. Ακολουθώντας όμως την ιστορική εμπειρία θα πρέπει να περιμένουμε μία ανάδυση / ανάπλαση άλλων ταυτοτήτων που θα ισορροπήσουν το ιστορικό σύνορο. Γιατί η "σοφία" που ώθησε τους Κύπριους στην επιλογή της Ανεξαρτησίας, αλλά και στην ανάπτυξη ενός φαινομενικού κολλάζ οικονομικών και πολιτικών θεσμών (το οποίο είναι αρκετά επιτυχημένο αν το συγκρίνει κανείς είτε με την περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, είτε με αντίστοιχες χώρες / περιοχές στο παγκόσμιο σύστημα) έγκειται ίσως στις δυναμικές του συνοριακού χώρου.

1. Εξ Υπαρχής, Νο. 4
2. Καίσαρας Μαυράτσας. 1998. Όψεις του Ελληνικού Εθνικισμού. Αθήνα. Κατάρτι.
3. Turkish Cypriot in literature. 1990. (ed) Aydin M. Ali. London. Fatal Publications.
4. Αν, λ.χ., ταυτιζόταν με μία φιλοδυτική, φιλελεύθερη τάση τότε δεν θα υπήρχε τόσο έντονο «παράδοξο», εφ' όσον το φαινόμενο θα μπορούσε να αποδώσει σε συνειδητές προσπάθειες της βρετανικής αποικιοκρατίας. Όμως το αριστερό / κομμουνιστικό κίνημα ήταν σαφώς αντι-αποικιακό.
5. Ιστορικές και κοινωνιολογικές μορφές του Κυπριωτισμού (αδημοσίευτη εργασία).
6. Νίκος Περισιάνης. 1993. Θρησκεία και εκκλησία στην Κύπρο. Στο «Κυπριακή ζωή και κοινωνία». Έκδοση Δήμου Λευκωσίας.
7. Peter Loizos. 1986. Αλλαγές στη δομή της Κοινωνίας. Στα «Κυπριακά 1978-1955». Έκδοση Δήμου Λευκωσίας.
8. Rolandos Katsiaounis. 1996. Labour, Society and Politics in Cyprus during the Second Half of the Nineteenth Century. Nicosia.
9. Βλέπε κίνημα Πεχητζι το 1918.
10. Και αξίζει να σημειωθεί βεβαίως ότι αυτή είναι και η δεκαετία των κυπριακών «πρωτοπορειών» αν δούμε τα πολιτικά και άλλα πολιτιστικά ρεύματα της εποχής - βλ. Κώστας Π. Κύρρης. 1986. Πνευματικές αναζητήσεις της εποχής. Στο «Κυπριακά 1878-1955». Έκδοση Δήμου Λευκωσίας.
11. Σύμφωνα με τον Λέφκη (Οι Ρίζες, 1984) η πρώτη αναφορά στην Ανεξαρτησία έγινε το 1917 από τον εθνικιστή Φίλιο Ζανέττο - ο πιο πιθανός λόγος ίσως να ήταν οι διαμάχες στην Ελλάδα μεταξύ Βενιζέλου - Βασιλιά.
12. Μιχάλης Ατταλίδης, 1986. Τα κόμματα στην Κύπρο. Στο «Κυπριακά 1978-1955». Έκδοση Δήμου Λευκωσίας.
13. Σύμφωνα με τον Ρ. Κατσιαούνη («Οι κατάβολές της Επιτροπής Κυπριακής Αυτονομίας» 1990) ένας από τους λόγους για την εμφάνιση στην αυτονομία / αυτοκυβέρνηση ήταν και η αντιπάθεια για το καθεστώς του Ι. Μεταξά.
14. Έστω κι αν φαινόταν την δεκαετία του 1980 να είναι ένα «γκέττο» όπως το χαρακτήρισε ο Κ. Λεοντίου («Χρήσεις της Κυπριακής Διαλέκτου και προεκτάσεις» 1982). Ήταν όμως ένα προνομιακό γκέτο για την Κυπριακή κοινωνία, εφ' όσον το σκετς στις 12 το μεσημέρι της Κυριακής συμβάδιζε με το παραδοσιακό οικογενειακό γεύμα - και έμοιαζε με μία «άλλη λειτουργία» μετά την θρησκευτική το πρωί.
15. Έλενα Σοφοκλέους, 1997. κυπριώτικο σκετς: Η αρχή ενός θεσμού που έγινε ο

καθρέφτης της κυπριακής κοινωνίας. Journalism thesis. FIT.

16. Η προσπάθεια του Μ. Χριστοδούλου για αλλαγή των τοπωνυμίων, χρονολογούνται από τότε.

17. Αξίζει να σημειωθεί ότι δεν ήταν μόνο η Αριστερά που ήταν δικοινοτική. Και άλλα κινήματα των κατώτερων τάξεων ξεκίνησαν σαν δικοινοτικά. Μέχρι και η ΠΕΚ είχε Τ/Κ μέλη μέχρι το 1944.

18. Όπως έδειξε ξεκάθαρα στην πρόσφατη μελέτη του ο Μ. Δρουσιώτης («ΕΟΚΑ, η σκοτεινή όψη»), ακόμα και η μαχητική, αντι-αποικιακή οργάνωση της Δεξιάς ήταν διαβρωμένη από τα συμφέροντα των ατόμων που έπαιζαν διπλά και τριπλά παιχνίδια. Η εξουσία ήταν ανέκαθεν ο χώρος και η πρακτική γύρω από τον οποίο οικοδομούσε η Δεξιά τον Λόγο / Πρακτική της.

19. Αυτή είναι η περίοδος όπου η αστικοποίηση (urbanization) γίνεται με το κυρίαρχο ρεύμα, το ποσοστό αναφαβητισμού πέφτει κάτω από το 50%, ενώ τα λαϊκά στρώματα οργανώνονται και διεκδικούν τα δικαιώματά τους.

20. Ακόμα και πριν να δημιουργηθεί το ΚΚΚ η θέση για Ανεξαρτησία είχε καταγραφεί (σαν θέση των εργατικών σοσιαλιστικών κύκλων) στην εφημερίδα Πυρός (τ. 12) το 1922. Και έτσι εμφανίζεται σε όλα τα σημαντικά ντοκουμέντα του ΚΚΚ - αυτά τουλάχιστον που έχουν αναδημοσιευτεί.

21. Το άτομο που είχε άμεση επαφή με τη Διεθνή (ο Βάτης) ήταν ιδιαίτερα έντονος υπέρ της Ανεξαρτησίας και μάλιστα στην προσούρα του 1931 απορρίπτει ακόμα και την ιδέα για υποστήριξη της ένωσης στα πλαίσια της «Βαλκανικής Ομοσπονδίας».

22. Η πιο εντυπωσιακή δολοφονία «αυτονομιστή» την δεκαετία του 1930 ήταν του Τριανταφυλλίδη - πατέρα του μετέπειτα Γ. Εισαγγελέα. Η αντικομμουνιστική τρομοκρατία είχε αρχίσει ήδη από το 1923.

23. Peter Loizos. 1974. The Progress of Greek nationalism 1878 - 1970. In «Choice and Change: Essays in Honour of Lucy Mair». London. Athlone.

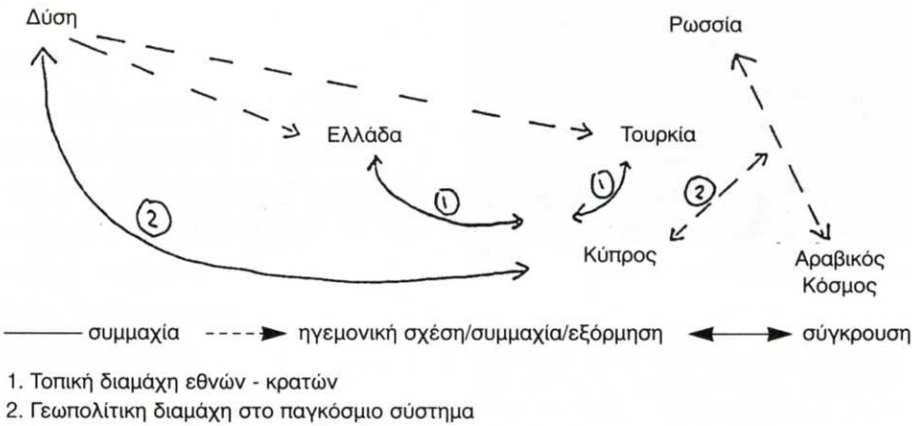
24. Αναδημοσιεύτηκαν μετά στην προσούρα «Our Destiny».

25. Φιλολογική Κύπρος. 1964.

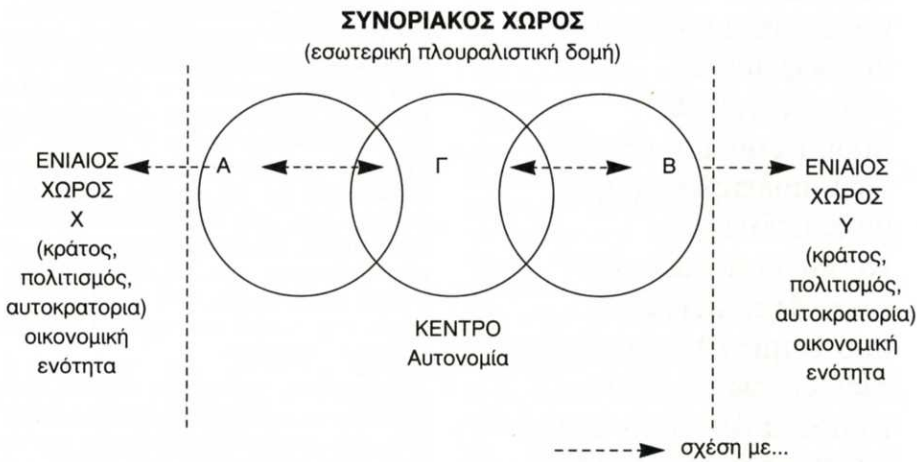
26. Νίκος Περισιάνης, 1955. Δεξιά - αριστερά, ελληνοκεντρισμός - κυπροκεντρισμός: Το εκκρεμές των συλλογικών ταυτίσεων μετά το 1974. Στο «Ανατομία μίας Μεταμόρφωσης». Intercollege Press.

27. Theodore Papadopoulos. 1993. Frontier Status and Frontier Processes in Cyprus. In «The Sweet Land of Cyprus». Nicosia.

Πίνακας 1: Η Κύπρος σαν γεωπολιτικό σύνορο

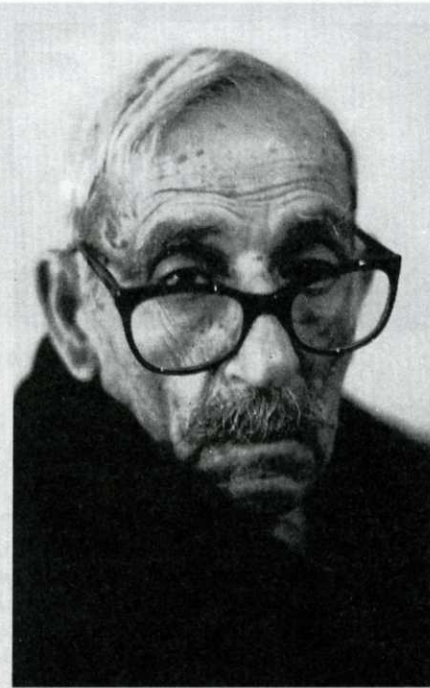
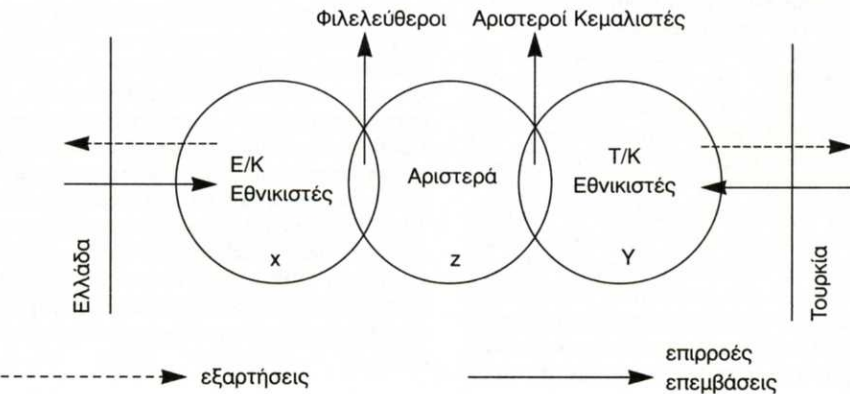

Πίνακας 2: Η εσωτερική δομή του συνοριακού χώρου

* οι κύκλοι δεν έχουν σταθερή ποσότητα. Η ουσία του συνοριακού χώρου είναι ότι διακυμαίνονται, μεγαλώνουν ή μικραίνουν στην μεταξύ τους σχέση αναλόγως των εξωτερικών παραγόντων.

Πίνακας 3: Οι πολιτικο-πολιτιστικές ταυτότητες την περίοδο 1920-74 με βάση το «σύνορο» των εθνών κρατών

Μια έκφραση ποιητικού Κυπριωτισμού

Εμείς οι τρεις

Ματς έν έσει η τζι η Τζύπρος μας
δικήν της ιστορίαν
τζι σπήλιους του γρουσαφικού
τζι ούλοι στον Παρθενώναν παν τζι
σγάφουν με μανία
για να 'βρουν κούζες που τζι αυ.

'Μρά 'φήκαν οι κουρσάροι τους τζι
εννά 'βρούσιν τζιαι τούτοι!
Η φαντασία η πολλή
καμμιάν βολάν γιρτζίει τους, τζιαι τα
δικά τους πλούτη
όπως μια σκάμπη καταλιεί.

Εγιώ στην Τζύπρον έμεινα Λιπέριτης
τζιαι Βασιλης,
σπήλιους που σγάψαμεν καλά
τζι ηύραμεν πράμαν πόλικον, τζι αι
ήτουν τέλεια δειίλις
μέσα στου κόσμου τα μυαλά.

Παύλος Λιασιδης
1979
Νεκατωμένοι Αέρηες

ΕΞ ΥΠΑΡΧΗΣ

Μηνιαίο βήμα ανάλυσης, κριτικής και διαλόγου

Οκτώβριος 1999
Τεύχος 5ο
Τιμή: £3.00

**Ανεξαρτησία αγάπη μου, έστω κι αν φεύγεις, όση κι αν μένεις...
αφιέρωμα στην 1η τ' Οχτώβρη**

**Private Placement:
η πολιτική ελίτ πρωτοπορεί**

**Κυπριακή
χωρίς φως στην αίθουσα της
σήραγγας**

**Το πυρηνικό πρόγραμμα της
Τουρκίας: πολιτικές
προεκτάσεις**

**Μέση Ανατολή-
κίνηση προς την ειρήνη**

**Ένωση - Ανεξαρτησία
συνέντευξη
με τον Πλουτή Σέρβα**

**Περιπέτειες στα σύνορα -
ο κυπριωτισμός στον 20 αιώνα**